

Палата громад // Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. 12. Чернінко І. Зовнішньополітична позиція Великої Британії після виборів до Палати громад // Актуальні проблеми міжнародних відносин, вип. 54, Ч. II, 2005. 13. Чернінко І. Нашадки Вітангемотів. у пошуках оптимального реформування Палати лордів Великої Британії // Зовнішні справи, 2007, № 10. 14. Чернінко І.П. Реформування Палати лордів Великої Британії в контексті політики лейбористського уряду Тоні Блера. – К.: Інститут української археографії та джерелоз-

навства ім. М.С. Грушевського, 2006. 37 с. 15. Алексеев Н.А. Палата лордов британського парламенту. От суда короля Едварта до революції прем'єра Т.Блэра (825-2003 гг.). М.: Бек, 2003. 420 с. 16. Відповіді на 100 запитань про Сполучене Королівство. – К.: Посольство Великої Британії в Україні, 2001. 17. Шаповал В.М. Іспанія // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл.", 1998. Т. 2. 18. Шаповал В.М. Люксембург // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл.", 2001. Т. 3.

Надійшла до редколегії 12.09.11

О. Коппель, д-р іст. наук, О. Пархомчук, д-р політ. наук

ПРОСТІР І ЧАС В ЦИВІЛІЗАЦІЙНІЙ ДИНАМІЦІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена важливій науковій проблемі – концептуально-теоретичним засадам дослідження цивілізаційної динаміки України. Піддається науковому аналізу хронотопічна цивілізаційна динаміка України. Особливу увагу приділено ролі та місцю України в міжцивілізаційних відносинах в контексті системної еволюції міжнародних відносин.

The article examines the problem of chronotopology analysis of the civilization dynamics of Ukraine. The issue of identification of Ukraine among other civilizations of the world has gained its importance due to the two aspects: the inner one – Ukraine become independent and began her own foreign policy; and the external one – changes in the situation on international arena. In the context of international relations subjectness problem, the concept of civilization becomes a dominating historical and sociological category.

Важливим елементом розробки зовнішньополітичної стратегії України є моделювання її місця та ролі в цивілізаційному просторі XXI століття, порівняльний аналіз цивілізаційних особливостей нових загроз безпеці. Розробка концептуальної моделі місця та ролі України в системі світових цивілізацій передбачає аналіз цієї проблеми з врахуванням диференціації поглядів сучасної цивіліології.

В світі, що глобалізується, ідентичність, як певна сума індивідуальних, соціокультурних, національних або цивілізаційних параметрів стає основним дискурсом як науки, так і повсякденного життя. Проблема ідентичності в процесі глобалізації включає визначення свого місця в світовому політичному просторі, цивілізаційну, культурну ідентичність. Вирішуючи проблему самоідентифікації, країни, як правило, відповідають на це питання в контексті своїх головних цінностей, їх відповідь обумовлюється як минулим, так і сьогоденням, релігією, мовою, історією, традиціями та суспільними інститутами. Люди приєднують себе до певної культурної, етнічної групи, релігійних громад, націй або (в широкому розумінні) до цивілізацій.

Для того, щоб отримати максимально об'єктивну уяву про ідентифікацію України, цю проблему доцільніше досліджувати за допомогою цивілізаційної теоретико-методологічної парадигми, з якої слід виокремити певний набір наукових методологій і методів. Їх застосування уможливує поглиблене розуміння складних явищ і процесів на тлі постійно зростаючої взаємозалежності. Саме складність і багатогранність проблеми зумовлює те, що її аналіз і визначення шляхів її розв'язання формуються у межах кількох суспільних наук, тобто як наслідок дослідження тих чи інших її аспектів та складових. Відтак події та процеси за такого підходу виступають у якості емпіричної основи дослідження явища.

Унікальність сучасної ситуації в світі полягає в тому, що прискорена глобалізація багатьох процесів у планетарному масштабі супроводжується одночасним посиленням рис своєрідності в розвитку регіональних людських спільнот.

В сучасній українській міжнародно-політичній науці з'явилося чимало досліджень, в яких аналізуються проблеми цивілізаційного устрою сучасного світу, динаміки розвитку цивілізацій. Цими проблемами плідно займаються українські вчені Ю.Павленко, Ю.Пахомов та інші [1]. Значна кількість досліджень як в зарубіжній, так і в українській цивіліології дає підстави стверджувати про сформованість базових принципів теорії цивілізацій [2]. В той же час майже поза увагою дослідників залишаються можливості використання цивілізаційного підходу

в міжнародно-політичній науці. Виходячи з того, необхідно зосередити увагу не тільки на внутрішній динаміці розвитку цивілізацій, так і на динаміці їхньої глобальної взаємодії, на формуванні цивілізаційної парадигми в теорії міжнародних відносин.

З'ясування ролі просторово-часових факторів в соціокультурній динаміці набуває особливого значення в умовах зміни уяви відносно простору та часу в умовах глобалізації. Глобалізація висуває нові вимоги до розуміння проблеми цивілізаційно-культурної ідентичності. Багато з цих проблем можуть бути вирішеними в межах просторово-часового, хронотопічного аналізу цивілізаційної динаміки.

В цивілізаційних теоріях світова історична соціальна динаміка представлена у вигляді зміни цивілізацій або змін в розвитку глобальної цивілізації, еволюції світових цивілізацій. Тому значна увага приділяється категоріям простору та часу. Для будь-якої цивілізації є притаманними просторово-часові характеристики, які відображають взаємозалежність культури та відповідного "місцерозташування" і визначають межі варіативності часових ритмів. Особливого значення набуває поняття "хронотопу" (від грец. місце і час) як взаємозв'язку просторових і часових відносин, який концентрує різні часові реальності, від людського життя до життя цивілізації [3]. Адже предмет уваги теорії цивілізації – не одна, будь-яка сторона людського буття, а сукупність усіх форм життєдіяльності того чи іншого суспільства – матеріальних, моральних, ідейних, культурних, релігійних в їх єдності та неподільності, розвитку та спадкоємності. Така сукупність розглядається як цивілізація в глобальному, світовому чи локальному розумінні.

Отже, цивілізація як об'єктивна реальність і як об'єкт дослідження має розглядатись в трьох різних вимірах, нерозривно пов'язаних один з одним за змістом, часом та простором – як глобальна, світова та локальна.

Глобальна цивілізація уособлює єдність людства, його спільної долі з історичного моменту неолітичної революції. В даному контексті цивілізація розглядається як визначена ступінь в розвитку суспільства і культури і тим самим є протиставленою дикунству та варварству.

Глобальна цивілізація не з'явилась одразу в завершеному вигляді. За X тис. років вона пройшла певні етапи розвитку, змінюючи внутрішню структуру. Теорія світових цивілізацій досліджує фази формування та розвитку глобальної цивілізації. Виокремлюються світові цивілізації, які змінюють одна одну: неолітична цивілізація (VIII-IV тис. до н.е.); ранньокласова цивілізація (кінець IV – початок I тис. до н.е.); антична (початок I тис. до н.е. – середина I тис. н.е.); середньовічна (VI –

XV ст.); раньоіндустріальна (XVI – XVIII ст.); індустріальна (кінець XVIII – кінець XX ст.); постіндустріальна (кінець XX – початок XXI ст.) [4].

Світові цикли цивілізацій об'єднують в три суперцикли. Перший суперцикл – період становлення суспільства. Його епіцентри – Єгипет, Месопотамія, Греція, Рим, Індія та Китай. Це неолітична, ранньокласова, антична цивілізація. Другий суперцикл – період зрілості суспільства. Його епіцентри – Західна Європа та Північна Америка. Це середньовічна, раньоіндустріальна, індустріальна цивілізація. Третій суперцикл – постіндустріальна цивілізація. Його епіцентри – Японія, США, Китай [5].

Суміжні цивілізації синхронізуються в своїй динаміці, на підставі чого виокремлюються групи синхронних цивілізацій: середземноморсько-близькосхідна, азійська (до неї належать Індія, Китай, Японія, Середня Азія. Вони були епіцентром цивілізації на початку другого суперциклу); західноєвропейська (до цієї групи належать Іспанія, Британія, Франція, які були колоніальними імперіями, наприкінці індустріальної епохи вони починають втрачати свої позиції); східноєвропейська, північноазійська, американська та африканська.

Історія поліциклічна – на кожну фазу більш тривалого циклу накладається кілька коротких циклів. Між двома суміжними історичними циклами лежить перехідний період, який характеризується кризою системи, що відмирає; невпорядкованістю історичного процесу. В цей період розпадаються імперії, йдуть війни, відбувається розклад моралі, ідеологічна криза. У розвитку різних країн та народів існують подібні етапи – загальноісторичні закономірності циклічної динаміки та генетики, які регулюють процеси спадкоємності, змін та відбору в розвитку людства, цивілізацій, окремих країн та народів. Принцип поліциклічності знаходить відображення у виокремленні локальних цивілізацій. Дослідження цивілізацій як базового предмету аналізу передбачає, що комплекси компонентів, які їх створюють, можуть бути цілком правомірно згруповані в межах, що відокремлюють одну локальну цивілізацію від іншої. Це передбачає також аналіз реагування різних елементів, що утворюють цей комплекс, на зміни в одному з компонентів, які створюють єдине ціле.

Локальна цивілізація – це спільнота людей, які мають спільні фундаментальні основи ментальності, основоположні духовні цінності та ідеали, стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі. Під ментальністю в даному контексті розуміється наявність у людей того чи іншого суспільства спільного розумового інструментарію, психологічної основи, яка дає їм змогу по-своєму сприймати та усвідомлювати світ і самих себе. Локальні цивілізації відображають культурно-історичні, етнічні, релігійні, економіко-географічні особливості країни, або групи країн.

Домінуюча роль цивілізаційного типу ідентифікації викликає необхідність визначення місця України в системі міжцивілізаційних відносин, в структурі цивілізаційного простору, дослідження української ідентичності як продукту взаємодії цивілізацій, що передбачає хроно-топічне моделювання цивілізаційної динаміки України, яке відображає єдність просторово-часового континуума. Україна розглядається в якості персоніфікації особливої цивілізаційної системи. Констатуємо сам факт її існування, необхідно визначити специфіку, динаміку і особливості цієї системи. В умовах наявності тенденції до плюралістичного визначення власної ідентичності невірним було б вважати це свідченням її відсутності. Виходячи з цього, особливого значення набуває проблема визначення місця України в світових цивілізаційних процесах.

Сучасна наука має різні погляди на цивілізаційну ідентифікацію України. Цілком погоджуючись з точкою зору, що в контексті проблеми суб'єктності міжнародних відносин концепція цивілізації стає домінуючою історико-соціологічною категорією, вважаємо помилковим надмірне роздрібнення цивілізацій за національною ознакою, виокремлення, як пропонується деякими дослідниками, української цивілізації. В цивілізаційному підході основна увага має зміщуватись від держав на більш великі структури та процеси в масштабах цивілізацій. В усіх цивілізаційних теоріях роль держави так чи інакше обмежується або визнається вторинною, залежною від цивілізаційної динаміки.

Такий підхід має певні аргументи на свою користь. По-перше, цивілізації існують довго, є динамічними, еволюціонують, адаптуються, є найбільш стійкими з усіх людських асоціацій. Політичні системи є недовготривалими засобами для досягнення мети на поверхні цивілізацій і доля кожної спільноти, об'єднаної лінгвістично та духовно, залежить в кінцевому випадку від виживання певних фундаментальних ідей, навколо яких об'єднувались безліч поколінь і які, таким чином, символізують спадкоємність суспільства. Цивілізаційний суперетнічний світогляд базуються на відчутті спільності, а не тільки на належності до єдиної держави, інколи навіть не на наявності спільних релігійних вірувань.

Звідси приходимо до висновку, що цивілізація ширше будь-якого етносу і може утворюватися декількома етносами. Під цивілізацією в даному контексті розуміється системна сукупність етнічних (національних), культурно-історичних, територіальних (просторових) а також економічних підвалин, найчастіше об'єднаних загальною приналежністю до єдиної релігійної конфесії. Це дає підстави розглядати українську ідентичність як продукт взаємодії цивілізацій. Вирішення проблеми цивілізаційної ідентифікації України неможливо без дослідження взаємодії з іншими цивілізаціями, характеру міжцивілізаційних взаємодій на різних етапах історії України спираючись на концепцію чотирьох етапів української державності, тому що українська політична цивілізація існувала лише в періоди повноцінної державності України [6].

В Європі завжди взаємодіяли народи, які належали до різних цивілізацій. Як державне утворення Україна в основі своїй ніколи не була соціокультурно ідентичною і завжди відзначалась мозаїчністю з точки зору цивілізаційних характеристик. На етапі другого суперциклу – періоду зрілості суспільства, епіцентрами якого стали Західна Європа та Північна Америка, Київська Русь була важливою складовою середньовічної цивілізації Європи. Для України період раньоіндустріальної цивілізації характеризувався спробами відновлення державності в період Української національної революції 1648-1667 рр., втратою незалежності та входженням до складу різних держав, спробою відновити незалежність після розпаду Російської імперії.

Після проголошення незалежності проблема ідентифікації України серед інших цивілізацій світу набуває актуального значення завдяки двом аспектам: внутрішньому – Україна стала незалежною і почала проводити власну зовнішню політику і зовнішньому – змінам у ситуації на міжнародній арені на межі тисячоліть.

Спроби знайти відповідь на питання відносно походження та джерел української ідентичності здійснювались і здійснюються в історичній, філософській та міжнародно-політичній науці. Фундаментальність цивілізаційної ідентифікації України пов'язана і базується на всьому обсязі історичної пам'яті, неповторному шляху розвитку. В переліку культурно-історичних типів М. Данилевського виокремлюється слов'янський, до якого він

відносив і Україну як складову частину Російської імперії, але не враховуючи, що деякі її території входили на той час до складу інших держав, які він відносив до західного типу [7]. А.Тойнбі нарахував сорок сім локальних цивілізацій трьох поколінь, п'ять живих цивілізацій початку ХХ століття – західну, православно-християнську (куди відносив і Україну), ісламську, індуську, далекосхідну, за основу класифікації взявши перш за все приналежність до тої чи іншої релігії [8].

Здобуття Україною незалежності співпадає з формуванням нової конфігурації цивілізацій. Точка зору дослідників відносно цивілізаційної структури ХХІ століття часто відрізняється. Висловлюється припущення щодо формування цивілізацій п'ятого покоління (північноамериканська, західноєвропейська, японська, євразійська /російська/, китайська, індійська, латиноамериканська, мусульманська, буддійська, африканська (на південь від Сахари), океанічна, східноєвропейська) частина з яких ще знаходиться в стадії становлення, а частина вже у фазі кризи. Посилюється диференціація у порівнянні з цивілізаціями четвертого покоління (наприклад, західна цивілізація поділяється на материнську-західноєвропейську та – північноамериканську). Східноєвропейська цивілізація ще остаточно не сформувалась, дрейфує від євразійської до західноєвропейської.

В цивілізаційному просторі ХХІ століття зростає як значення цивілізаційної спільності, так і міжцивілізаційних розбіжностей; посилюється диференціація економічного та військово-політичного потенціалу окремих локальних цивілізацій, нарощується потенціал партнерства локальних цивілізацій, формується новий тип відносин між ними.

Сучасна Україна є результатом складної взаємодії різномірних цивілізаційних пластів. Домінуючу роль в міжцивілізаційних взаємодіях грали як західна, так і російська цивілізація. Саме вони стали визначальними факторами становлення української культурно-історичної спільноти.

Місто зустрічі культур та цивілізацій має стати не ареною їхнього "зіткнення", а сполучення і взаємодії. Визнання цього факту дозволяє нам висловити точку зору відносно характеру української ідентичності, яка сформувалась внаслідок взаємодії європейських і неєвропейських традицій, а цивілізаційний фундамент складається з декількох якісно різномірних частин, тому цивілізаційна конструкція є нестійкою. Само по собі поєднання західних та східних начал характерно для багатьох сучасних цивілізацій.

Розглянувши цивілізаційну ситуацію навколо України, можна зробити висновок, що ключовим є визнання її поліетнічності та полікультурності. Оскільки Україна не знаходиться в епіцентрі жодної з цивілізацій, то відповідно вона не може повністю належати до жодної з них. Інша справа, що Україна розташована в напівпериферії російської цивілізації, в периферійній зоні західної(західноєвропейської) і у віддаленій зоні периферії ісламської цивілізації. Тому логічно зробити висновок, що спорідненість з російською та західною цивілізацією більша, ніж з ісламською, а якщо взяти до уваги недалеке минуле і ступінь залежності від Росії, стає повністю зрозумілим, чому значна частина території України тяжіє до російської цивілізації.

Приходимо до висновку, що застосування цивілізаційної парадигми дає Україні методологічну основу для пошуку поля рівноваги інтересів у складному світі міжнародних відносин. Для України, як географічного центра Європи, через територію якої традиційно проходили трансконтинентальні торгові шляхи, зближення з ЄС вважається одним з пріоритетних напрямів.

Метою розвитку відносин з кримськотатарським населенням як перехідною зоною до ісламської цивілізації має стати розробка моделі діалогу з цією цивілізацією.

Суттєвою компонентою залишається розвиток відносин з Росією, з якою її пов'язують спільні цивілізаційні парадигми.

Такі видатні російські вчені, як Н.Трубецької, К.Леонтьєв, Н.Бердяєв, Г.В.Фроловський, Г.В. Вернадський, П.Н.Савицький Л.М.Гумільов та ін. розвивали ідеї євразійства [9]. Російський дослідник українського походження Ю.Яковець вважає, що Україна разом з Росією та Білоруссю утворює самостійну цивілізацію, яка має індивідуальні риси як цивілізація локальна і родові риси як цивілізація західного типу розвитку. Їх об'єднує самотність історичної доли, спільний економічний та культурний простір, менталітет, релігія та культура[10]. У цьому контексті не можемо не згадати і точку зору російського дослідника Л.І.Медведка, який вважає, що Росія являє собою приклад тих синкретичних цивілізацій, які узагальнили та систематизували риси культур різних народів. На цьому шляху вона довела можливість народження нової етно-цивілізаційної спільноти і подолання бар'єрів між расами, мовами, релігіями та духовними світами [11].

Деякі дослідники, зокрема С.Хантінгтон, відносять Україну до розряду так званих "розірваних" країн. Розглядаючи лінії розлому між цивілізаціями, очевидно, що найбільш важливою лінією поділу в Європі є східний кордон західного християнства. І він пролягає за сучасними кордонами між Росією і Фінляндією, між прибалтійськими країнами і Росією, розсікає Україну, повертає на захід, відокремлює Трансильванію від іншої частини Румунії, а потім, проходячи Югославією, майже точно збігається з лінією, яка відокремлює Хорватію і Словенію від інших частин Югославії. Таким чином, Україна опинилася "розірваною" між двома цивілізаціями: слов'яно-православною і західною [12].

Щодо цивілізаційної належності України існує багато точок зору. Єдиного погляду немає, та й бути не може, оскільки Україна не може на даний момент остаточно самоідентифікуватись. З погляду цивілізаційного фактору, Україна посідає унікальну позицію, вона є свого роду містком між Заходом та Сходом. З погляду глобального розподілу сил, Україна також має унікальну позицію для того, щоб бути важливим гравцем в забезпеченні ефективної рівноваги сил в Євразії.

Перехід до багатополісного світу в сучасних умовах за наявності низки потенційних центрів тяжіння різної політичної, економічної, військової ваги, очевидно можливий лише через системну інтеграцію континентальних та трансконтинентальних державних угруповань. Іншими словами, жодна з країн сучасного світу не може отримати статус світової держави, не виступаючи складовою певного інтегрованого цивілізаційного утворення. Це стосується як України, так і інших європейських країн, Росії, Китаю, держав ісламського світу.

Виходячи з цього, особливого значення набуває проблема визначення місця України в світових цивілізаційних процесах. На початку ХХІ ст. ситуація у світі зазнала стратегічних змін. Спостерігається тенденція до визначення міжнародного статусу держав відповідно до рівня їх економічного та інформаційно-технологічного розвитку, а також ступеня доступу до енергетичних та стратегічних ресурсів. Разом з тим з боку економічно відсталих або політично нестабільних держав фактор військової могутності та володіння зброєю масового знищення продовжує розглядатись як основний засіб впливу у міжнародних відносинах.

На межі тисячоліть геополітична ситуація в світі кардинально змінилась. Розпався Радянський Союз, відбулися кардинальні зміни в колишніх соціалістичних державах Центральної та Східної Європи, закінчилася "холодна війна". На міжнародній арені з'явився ряд нових держав, які свого часу входили в зону сухопутної могутності, серед них і незалежна держава – Україна. За своїми геополітичними складовими (площею, населенням, природними запасами) Україна відразу стала помітним державним утворенням у світовому розкладі сил. Вона є європейською державою, що зумовлене її історичним минулим, географічним становищем, належністю до культурних традицій західної цивілізації, демографічним складом населення. В Україні розташований географічний центр Європи. Її площа в сучасних кордонах становить 603,7 тис. км². За цим показником вона посідає друге місце в Європі, поступаючись лише Росії.

Сучасне геополітичне становище України характеризують різнопланові та суперечливі чинники. На даному етапі Україна виступає в світі як середня за величиною і рівнем розвитку держава. Вона має в своєму розпорядженні майже половину всіх світових ресурсів родючих чорноземних ґрунтів, могутній промисловий і науково-технічний потенціал, розвинену інфраструктуру й водночас відчуває гостру потребу капіталомісткої структурної перебудови економіки, слабкість експортних можливостей, втрату традиційних ринків, розрив зовнішньоекономічних зв'язків. З одного боку Україна межує з Росією, з якою її об'єднують спільні долі, багато в чому загальні стратегічні інтереси й непокоїть непередбачуваність дій деяких російських політиків, їхні імперські амбіції; з іншого – Україна межує з цивілізованою Європою з її традиціями парламентаризму і економічної стабільності.

У новому статусі незалежної держави Україна мала визначити стратегію свого політичного та економічного розвитку, пріоритети у світі, з'ясувати, в чому полягають її реальні національні інтереси та розробити стратегію й тактику їхньої реалізації. У теоретичному плані це зумовлює необхідність визначення відповідного місця держави у світовій глобальній політичній і економічній системах; у практичному – створення механізму реалізації національних інтересів політичного і економічного характеру на регіональному і глобальному рівнях.

Визначаючи роль і місце України у новому геополітичному просторі, не можна не враховувати тяжіння України як до Росії – великої держави, стратегічного партнера, насамперед в економічних взаємовідносинах, так і до західних країн, держав ЄС, зокрема Німеччини – сучасного економічного гіганта, нового полюсу сил, а також до інших країн Європи. Україна зацікавлена у прихильності до неї США як великої наддержави, статус якої визначається військовою могутністю, рівнем економічного розвитку, лідерством у розробці й запровадженні найсучасніших високих технологій в усіх секторах економіки. Об'єктивно і Сполучені Штати Америки зацікавлені в тому, щоб Україна розвивалась як демократична країна, увійшла до європейських структур як держава-партнер. Позитивним фактором Сполучені Штати вважають збереження незалежності України. Що стосується економічних взаємовідносин, то український ринок цікавить США настільки, наскільки американський капітал вважає його привабливим. В українській ситуації слід брати до уваги надзвичайну взаємозалежність між внутрішніми й зовнішніми чинниками розвитку, що створює політичну невпевненість й розглядається західними бізнесменами як елемент ризику.

Отже, основні критерії геополітичного положення України детерміновані її розташуванням між кількома

полюсами тяжіння, які характеризуються різним ступенем політичної, економічної та військової могутності.

Основні геополітичні пріоритети України можна визначити наступним чином:

- виживання України як суверенної незалежної держави, зростання ролі фундаментальних цінностей і зміцнення інституцій, що забезпечують добробут, безпеку і соціокультурний прогрес;

- повернення України в європейський цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних і соціальних структур;

- посилення економічного й політичного потенціалу і "дієздатності" України в широкому розумінні цього терміну за рахунок прискорення внутрішнього розвитку, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки тощо;

- пріоритетна орієнтація на інтеграцію до ЄС, поглиблення спеціального партнерства з НАТО ;

- зміцнення стратегічного партнерства зі США і зв'язків з країнами Західної Європи;

- підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Росією;

- зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед Польщею, країнами Балтії, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном;

- сприяння формуванню "поясу стабільності" та регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Центральної Азії;

- активна участь у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів, використання цих коридорів для створення надійної альтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини;

- блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії й домінування;

- цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних цінностей і соціокультурних орієнтацій.

Ми живемо в світі, який швидко змінюється не тільки технологічно, науково-технічно, а й економічно і навіть цивілізаційно. При цьому на планетарному просторі діють дві протилежні взаємодоповнюючі один одного процеси: перший з них характеризується відродженням націй та ренесансом цивілізацій; другий – протилежний і взаємодоповнюючий планетарний процес, процес глобальної інтеграції.

У XXI ст. історія залишила людству єдиний шлях. Він полягає в тому, щоб виходячи з глобалізації та модернізації, подолати вузькість регіональних цивілізацій, побудувати сучасну за своєю природою цивілізацію – цивілізацію глобальну. Це дозволить виявити елементи спільності окремих локальних цивілізацій, спільно використовувати переваги окремих їх компонентів, з'ясувати витоки та попередити конфлікти між ними, налагодити діалог цивілізацій.

1. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства. – К.: Либідь, 1999. 2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм в XVI-XVIII вв.: Пер. с франц. – М., 1988-1992. – Т.1-3. Ерасов Б.С. Цивілізації: Универсалии и самобытность. – М.: Наука, 2002. Ионов И.Н. Хачатурян В.В. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века – СПб.: Алетей, 2002. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Цивілізації: теория, история, диалог, будущее. В двух томах. – М., Институт экономических стратегий, 2006. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: У 2 т. – К.: Основи, 1995. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. Civilizations and world systems: studying world-historical change /Stephen K. Sanderson, editor. 1995. Macro-sociology theory // Ed. By S.N. Eisenstadt. – L., 1985. The World System five hundred years or five thousand // Ed. By Andre Yonder Frank and Barry K. Gill // Routledge, 1993. та ін. 3. Бахтин М.М. Этнос и роман. СПб., 2000. – С.9. 4. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Цивілізації: теория, история, диалог, будущее. В двух томах. – М., Институт эконо-

мических стратегий, 2006. 5. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. – М., "Экономика, 2003. 6. Коппель О.А. Моделирование места та роли України в системі світових цивілізацій // Міжнародна науково-практична конференція "Моделирование міжнародних відносин". К., 2004. – С. 51. 7. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к романогерманскому. – М., 1991. 8. Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: У 2 т. – К.: Основи, 1995. 9. Сравнительное изучение цивилизаций: Хрестоматия.

Учеб. пособие для студентов вузов / Сост., ред. и вступ. ст. Б.С.Ерасов. – М.: Аспект Пресс, 1999. 10. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. – М., "Экономика, 2003. – С.47-48. 11. Медведко Л.И. Россия, Запад, Ислам: "столкновение цивилизаций – Жуковский; М.: Кучково поле, 2003. – С.63. 12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. – С.243-245.

Надійшла до редколегії 12.09.11

В. Головченко, д-р політ. наук

УКРАЇНА – ДЕРЖАВА-СПІВЗАСНОВНИК ООН: МІФИ Й ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ

У статті висвітлюються маловідомі обставини поновлення міжнародної діяльності Української РСР та входження її до числа держав-співзасновників ООН, з'ясовуються дійсні мотиви сталінської дипломатії в забезпеченні цього процесу.

The article spotlights less known circumstances of renewal of Ukrainian SSR' international activity and its including in circle of the initial members of the United Nations Organization, analyzes real motives of Stalin's diplomacy in providing of this process.

Четвертий період Другої світової війни (і водночас третій, завершальний – Великої вітчизняної), що почався на німецько-радянському фронті визволенням Правобережної України й виходом Червоної армії на західні кордони Радянського Союзу 1939 р., в його внутрішньополітичному розвитку був позначений не менш вражаючими подіями: 28 січня 1944 р. в "Правді" було опубліковано інформаційне повідомлення про єдиний за всі воєнні роки черговий пленум ЦК ВКП(б), а відразу по його завершенні вперше скликана з початку війни X сесія Верховної Ради СРСР прийняла істотні зміни до Конституції 1936 р.

Пленум правлячої партії розглянув пропозиції Раднаркому СРСР "Про розширення прав союзних республік у галузі оборони та зовнішніх зносин" і схвалив їх для внесення на наступну сесію Верховної Ради СРСР. Вже скликання партійного пленуму виглядало доволі неординарною подією, адже навіть з'їзди ВКП(б) протягом 1939-1952 рр. взагалі не проводилися. Сесія ж Верховної Ради спершу протягом трьох днів розглядала рутинні бюджетні питання, але 1 лютого з доповіддю "Про перетворення Наркомату оборони і Наркомзаксправ із загальносоюзних у союзно-республіканські наркомати" на ній виступив заступник голови РНК СРСР і нарком закордонних справ В.Молотов [6, 1944, 2 лютого].

Коротке обговорення питання закінчилося ухваленням запропонованих законів – "Про утворення військових формувань союзних республік та про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату оборони із загальносоюзного у союзно-республіканський" та "Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх відносин і про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного у союзно-республіканський народний комісаріат".

Пояснюючи назрілу потребу прийняття таких надзвичайних рішень (адже йшлося про децентралізацію ключових союзних відомств у розпал війни), В.Молотов зазначив, що ухвалення конституційних поправок зумовлене потребою посилення оборонної могутності СРСР, "політичним, економічним та культурним зростанням союзних республік", їхньою "зрислою потребою... у встановленні безпосередніх стосунків з іноземними державами" й має на меті "розширення міжнародних зв'язків та зміцнення співробітництва Союзу РСР з іноземними державами". Звичною для тих часів лексикою В.Молотов назвав рішення X сесії "новим кроком у практичному розв'язанні національного питання в багатонаціональній радянській державі, новою перемогою Ленінсько-Сталінської національної політики" [5, 1944, 2 лютого].

Відповідно до рішень партійного пленуму її сесії Верховної Ради було змінено "сталінську конституцію", зокрема, в ст. 18-а зазначалося: "Кожна союзна республіка має право вступати у безпосередні зносини з іно-

земними державами, укладати з ними угоди та обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками". До Конституції УРСР від 30 січня 1937 р. ця стаття увійшла через місяць як 15-б, а ст. 30 про повноваження Президії Верховної Ради Української РСР була доповнена пунктами и) "призначає і відкликає повноважних представників Української РСР в іноземних державах" та і) "приймає вірчі й відкличні грамоти акредитованих при ній дипломатичних представників іноземних держав" [6, 1944, 6 березня].

Але якщо для пересічних радянських громадян такі конституційні зміни виглядали абсолютно незрозумілими з огляду на всю попередню практику державного будівництва в СРСР, то союзницький дипломатичний корпус ще напередодні виступу В.Молотова на сесії Верховної Ради отримав недвозначне попередження. В розмові між послом США у Москві В.А.Гарріманом та двома високопосадовими працівниками НКЗС СРСР ті стверджували, що в кожній із радянських республік будуть створені наркомати оборони та окремі армії, причому такі зміни в державному устрої Радянського Союзу мають на увазі практику Британської співдружності націй щодо набуття міжнародної правосуб'єктності її домініонами за Вестмінстерським статутом від 11 грудня 1931 р. [18, р.809].

Щоправда, ввести в оману досвідченого дипломата-радянолога, який іще в 1925-1928 рр. безпосередньо познайомився з більшовицькою державно-національною політикою в якості співвласника марганцевої концесії в Грузинській СРР, наркоматівським урядовцям не вдалося. У повідомленні до Білого дому американський посол наголосив, що "насправді дивно, що оборона і закордонні справи обрані для проведення децентралізації, тоді як, на наш погляд, саме ці дві функції розглядаються такими, завдяки чому Центр зберігає свою владу" [19, р.120].

Хоча В.Молотов і віднайшов у багатотомному дорожку "вождя народів" потрібні слова, сказані в 1923 р. на XII з'їзді РКП(б) щодо можливості в майбутньому роз'єднання окремих із тих наркоматів, які саме тоді зливалися, однак західні аналітики не мали жодних ілюзій стосовно меж, до яких може сягати "розширення прав союзних республік". "Центральний контроль Москви, – як зазначав в одному з документів керівник східноєвропейського відділу держдепартаменту К.Болен, – ніколи не здійснювався через уряд, а тільки через партію і, безумовно, так буде й надалі" [19, р.811]. "Якщо й буде створено союзно-республіканський наркомат, – схилювався з ним на думці В.А.Гарріман, – він все одно буде керуватися та урядуватися центральним комісаріатом у Москві" [19, р.821].

Не дивно, що більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників-міжнародників сходяться на тому, ніби ідея